

УДК [130.2:316.7](477.83-25):355.01(470+571-651.1:477)»20»
DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v048.2024.11>

О. І. Ліщинська

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5659-0076>

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії культури

Львівського національного університету імені Івана Франка

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ЛАНДШАФТ ІНСТИТУЦІЙ МІСТА ЛЬВОВА В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Постановка проблеми. Реалії буття в умовах повномасштабної російсько-української війни вносять суттєві трансформації в особистісне життя, а також діяльність та подальші перспективи усіх ланок суспільства. Важливим осередком соціального і культурного простору українських міст є кластер культурних інституцій (релігійних, акумуляційних, мистецьких), ландшафт яких перетерпіває сутнісні видозміни, спричинені воєнним станом. Відтак, розгляд перетворень і метаморфоз панорами культурних інституцій міста Львова в умовах війни, як одного з потужних тилкових соціальних і культурних урбаністичних центрів України, набуває актуальності, як в науково-теоретичному, так і в практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане дослідження спирається на кілька ключових аспектів, висвітлених у ряді наукових праць. По-перше, розкриття війни як стану гострої надзвичайності обґрунтовується на основі концепції С. Макеєва [7], а також колективної монографії Інституту соціології НАНУ «Українське суспільство в умовах війни. 2022» [8]. Концептуальне осмислення діяльності культурних інституцій засновано на теоретичній платформі В. Луканової і її концепції тріад кризового стану [5; 6]. До аналізу ландшафту культурних інституцій Львова залучено ґрунтовні дослідження Інституту стратегії культури за останні два роки: «Вплив війни на розвиток культури Львівської міської територіальної громади», представлено в 2024 р. [1], а також спецпроект «Культура в часі війни: дипломатичний фронт» [2]. Окремі напрацювання щодо соціокультурних вимірів інституцій культури під час повномасштабної війни вже реалізовано авторкою [див. 4]. Разом з тим дана тема передбачає актуальний зріз культурного буття і щоденно доповнюється новою інформацією, що відкриває простір для подальшого вивчення. Відтак, **метою статті** є окреслити соціокультурний ландшафт (панораму) культурних установ Львова через головні напрямки їх діяльності в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Діяльність культурних інституцій відбувається в суспільному

просторі, зумовлена відповідними соціальними принципами і процесами. Доречно звернутися до міркувань відомого соціолога С. Макеєва, який вивчаючи динаміку суспільних процесів, використовує поняття норми, патології і надзвичайності [7, с. 36–37]. За С. Макеєвом, сучасний стан буття – життя в умовах воєнного стану – для українського суспільства пов'язаний з переживанням екстраординарної події. Війна за масштабом і силою, поширенням і осяжністю, а також наслідками набуває виняткової вимірності [7, с. 31–32]. Війна як потужне джерело патологічного соціального відхилення – ентропії – спричинює невідомість і хаос, дезорієнтацію і паніку, що дає підстави С. Макеєву означувати буття у воєнних умовах як стан гострої надзвичайності.

Війна росії проти України, яка повномасштабно розгорнулася 24.02.2024 р. – тотальна (через посягання на суверенітет) і асиметрична (через значну технічно-ресурсну перевагу). Приймаючи за основу тезу С. Макеєва про війну як гострий стан надзвичайності, видається доречним вдатися до соціально-філософської концепції В. Луканової. Осмислення кризових станів, складних буттєвих ситуацій, як от світова пандемія COVID-19, на її думку, актуалізує проблему цілісності людського існування, загострює екзистенційні сенсожиттєві питання буття і небуття, життя і смерті [див. 5; 6]. Дослідниця показує, як межова ситуація загострює прагнення до виживання, збереження і утвердження буття; є випробуванням людської волі, стійкості, мужності. Концепт кризової ситуації за В. Лукановою – це тріади: «загроза – випробування – подолання», а також «страждання – стійкість – перетворення» [див. 5]. Цей концепт можна застосувати до аналізу різних кризових ситуацій, у тому числі до теперішніх буттєвих реалій – життя під час повномасштабної війни.

Тріади кризової ситуації, виокремлені В. Лукановою, можна поєднати з концепцією С. Макеєва: війна як стан гострої надзвичайності (*загроза*), тотальність і асиметричність війни (*випробування і страждання*), справедливість і правдивість війни, отже, солідарність, взаємопідтримка, проактивність і життєстійкість (*подолання і перетворення*).

Війна як крайній вияв ворожнечі і збройного кривавого протиборства, потужне соціальне збурення спричинює ланцюгову реакцію у всіх суспільних ланках країни, на яку віроломно напали: перша шокова реакція і потрясіння, далі поступова адаптація до умов граничної надзвичайності, переформатування суспільства та його інституцій, мобілізація національного спротиву і рішуча відсіч.

Соціокультурна трансформація, викликана війною, заторкує усі ланки і структури суспільства. Формується новий динамічний культурно-інституційний ландшафт. Поняття ландшафту в широкому сенсі позначає ділянку землі, в межах якої всі природні компоненти взаємопов'язані і перебувають у взаємообумовленій єдності [3]. Мовлячи про культурний ландшафт в контексті даного дослідження, маємо на увазі певну перспективу, панораму, значущий олюднений простір, спільно творений довкіллям і людиною та її цілеспрямованою діяльністю. Цей упорядкований людиною ландшафт в урбаністичному вимірі задає соціокультурну перспективу і передбачає складну багаторівневу систему елементів, серед яких помітну роль відіграють культурні інституції. Поняттям культурні інституції позначаємо установи зі створення, збереження і передачі культурно значущого продукту, а також культурних норм і цінностей.

Два роки повномасштабної війни дають змогу зробити певні висновки про місце і роль культурних установ в ландшафті культури українських міст. Інституції проявили себе міцними і результативними осередками громадянського суспільства; миттєво відповіли на воєнні виклики, зосередили спротив російській агресії.

У фокусі уваги даного дослідження культурний ландшафт (панорама) інституцій міста Львова останніх двох років війни. За цей час можна зробити певні узагальнення щодо їх діяльності і виділити такі ключові феномени: самоорганізація і консолідація, взаємопідтримка і мережування; релокація; культуротворення (пам'яткоохоронна діяльність, меморіалізація реальних фактів, культурна дипломатія тощо) [4, с. 267]. Аналітичне дослідження «Вплив війни на розвиток культури Львівської міської територіальної громади», базоване на чималому фактологічному матеріалі, представив Інститут стратегії культури [1]. Це дослідження допомагає осмислити культурний ландшафт інституцій Львова за останні два роки.

Діяльність інституцій Львова, що творять культурний ландшафт нинішньої воєнної доби, доцільно проаналізувати за вищезгаданою концепцією тріад В. Лукашової: (*«загроза/страждання – випробування/стійкість – подолання/перетворення»*), а перехід від однієї ланки тріади

до наступної можна вважати конструктивною стратегією життєстійкості в умовах нинішньої війни.

Загроза/страждання від 24.02.2022 р. руйнує узвичаєний культурний ландшафт інституцій, адже війна несе нищення, руйнації, збитки для культури. Львів розташований у віддаленому від лінії фронту тилловому регіоні, але жодна територія країни не є убезпечена від ракетних та інших обстрілів і уражень. Станом на початок 2024 р. пошкоджено сім об'єктів культурної спадщини Львова. Постраждали такі культурні об'єкти: церква Пресвятої трійці, музей генерал-хорунжого УПА Романа Шухевича (частина експозиції Львівського історичного музею), навчальний корпус факультету землевпорядкування і туризму Львівського національного університету природо-користування та ін. [1].

Серед чинників, спричинених війною, які унеможливають належну діяльність культурних установ є й такі: відтік кадрів; недофінансування чи його відсутність; проблеми з логістикою і задоволенням потреб функціонування культурних інституцій; безпечні умови праці та ресурсне забезпечення тощо. Налаштування на ритм воєнного стану суттєво скорегував діяльність культурних інституцій. Багато культурних програм і проектів були призупинені, від ряду програм повністю відмовилися. За інформацією, наданою директоркою Інституту стратегії культури Ю. Хомчин, у перший рік повномасштабної війни у Львові провели на 70% менше заходів в царині культури: відмовилися від проведення фестивалю «Флогери Львова», не зреалізували створення Муніципального фонду культури Львова та міждисциплінарної культурної платформи – Резиденційного дому та ін. [9].

У таких складних умовах воєнного стану культурні інституції переживають **випробування** і проявляють **стійкість**. Вони миттєво трансформувалися і перебудувалися в руслі актуальних для країни і громадян потреб. Цей процес можна позначити умовним поняттям «м'яка мілітаризація» культурного ландшафту інституцій. Так, після 24 лютого 2022 р. практично всі культурні установи м. Львова стали тимчасовими шелтерами для внутрішньо переміщених осіб чи потребуючих львів'ян, перетворилися на волонтерські та логістичні центри задоволення різноманітних потреб і вирішення проблем в умовах війни. Адже через Львів, як місце тимчасового прихистку, за два роки пройшло кілька мільйонів осіб, у місті офіційно зареєстровано понад 100 тис. внутрішньо переміщених осіб [1]. Установи стали хабами зі збору гуманітарної допомоги, медикаментів, приготування їжі тощо. Львівський муніципальний мистецький центр з першого дня війни переформатував свою діяльність у напрямку

шелтера, волонтерського центру, «співробітні». Львівський академічний театр ім. Леся Курбаса перетворився на прихисток для тимчасово переміщених осіб. У Національному драматичному театрі ім. М. Заньковецької волонтери збирали гуманітарну і медичну допомогу, плели маскувальні сітки тощо. Львівський академічний драматичний театр ім. Лесі Українки налагодив перевезення біженців до Польщі, також тут облаштували шелтер, готували їжу для військових і переселенців, організували цех з пошиття одягу для ЗСУ. І таких прикладів чимало.

Стійкість культурних установ засвідчує переобладнання переважної їх більшості в «пункти незламності» під час енергетичної кризи через російські ракетні атаки і нищення енергетичної інфраструктури.

Важливе русло діяльності культурних інституцій в умовах воєнних випробувань – різноманітна підтримка ЗСУ: збір коштів та необхідних речей для військових, плетіння маскувальних сіток; благодійність тощо. Усі культурні інституції Львова систематично провадять таку роботу впродовж останніх двох з половиною років.

Отже, культурні установи Львова проявили себе осередками негайного реагування, але одночасно налаштували діяльність і на тривалу перспективу. Саме таким напрямком діяльності став комплекс заходів щодо захисту і збереження культурної спадщини Львова в умовах війни. Сукупність цих кроків можна згрупувати так: технічні заходи захисту пам'яток; пам'яткоохоронний дискурс, інституційна взаємодопомога і запозичення міжнародного досвіду; оцифрування культурної спадщини. Цю роботу веде Бюро спадщини у Львові. Від початку війни діє львівський «Центр порятунку культурної спадщини» задля захисту і збереження історико-культурних пам'яток, сакральних споруд, колекцій установ культури. 2022 р. на основі музею «Територія терору» створено Музейний кризовий центр, який за два роки надав допомогу 200 музеям [1].

Серед іншого варто показати зусилля щодо захисту культурної спадщини міста. Так, за 2022-2023 рр. оцифровано майже 55% фондів збірок музейних колекцій [1]. Активне оцифрування культурної спадщини міста здійснює компанія Skeiron в рамках проекту #SaveUkrainianHeritage. Станом на початок літа 2024 р. відскановано 60 пам'яток, серед них у Львові Вірменська, Бернардинський комплекс, Домініканський собор, собор св. Юра, Успенська церква, вежа Корнякта, церква Пресвятої Трійці (XVII ст.), цілий ряд пам'ятників, мозаїк та ін. [див. 10].

Подолання першої гострої стресової реакції через війну, а також подальше перетворення сукупної енергії культурні інституції скерували

в креативну площину. Культурні проекти установ м. Львова зорієнтовані на солідарність, підтримку, гуртування; освоєння з новою воєнною реальністю і арт-терапію; підняття патріотичного і бойового духу; утвердження національно-державної ідентичності і завдання відбудови і розбудови держави. Формат культурних практик – мілітарні тематичні вектори; благочинні та «бункерні» проекти; залучення військових і вимушено переміщених осіб до культурних подій; культурна дипломатія, промоція та адвокація культури та ін. [4, с. 269].

Уже за два тижні повномасштабної війни відновили діяльність всі заклади культури Львова. Культура у розмаїтих проявах перетворилася на зброю, допомагала чинити опір, гуртувати українців і піднімала бойовий дух. Так, у квітні 2022 р. Львівська національна опера розпочала діяльність з циклу концертів «З вірою у перемогу! Мистецтво надихає життя!». Театральний центр «Слово і Голос» втілює «Сад божественних пісень. Сковорода» – грандіозний проєкт до 300-ліття Г. Сковороди, що об'єднав музикантів та акторів, музикантів, кобзарів, а також військових ЗСУ та внутрішньо переміщених осіб.

Культура в часі повномасштабної війни перетворилася у терапію, дає сили, ресурси, спонуку до життя і діяльності. В цьому руслі варто згадати проєкти «Літературна терапія», «Терапія через мистецтво», різні види бібліо- та арт-терапії для дітей і дорослих тощо.

Культурні перетворення доби повномасштабної війни увиразнилися новими форматами інституцій, різноманітними культурними продуктами і практиками. Події воєнного стану покликали до життя кілька колаборацій культурних установ, як видається, досить вдалих і перспективних. У вересні 2023 р. на основі об'єднання двох централізованих систем (дорослої і дитячої) постала єдина Львівська муніципальна бібліотека: мережа, що охоплює сорок дев'ять публічних бібліотек, об'єднаних спільною місією і візією розвитку. Восени 2022 р. відбулося об'єднання Львівського органного залу та муніципального хору «Гомін» з метою посиленої співпраці і обміну досвідом. Львівська філармонія розпочала воєнний сезон 22 березня 2022 р. проєктом «Музика не мовчить», солістами якого стали вимушено переміщені музиканти. У Львові діють релоковані інституції, як от Луганська обласна філармонія, Луганський обласний краєзнавчий музей, Харківський літмузей і резиденція «Слово», Маріупольська художня школа ім. А. Куїнджі та ін.

Культурний інституційний ландшафт Львова увиразнився новоствореними за час війни установами. У 2023 р. запрацював новий культурно-соціальний центр для внутрішньо переміщених українців – Urban Camp Lviv (частина

мережі молодіжних просторів ТВОРИ!). Серед нових інституцій створених 2022–2024 рр. – Jam Factory Art Center, Центр інтелектуального мистецтва Меркурій, міждисциплінарний простір «Дім звуку», Музей науки, Музей у темряві «Третя після опівночі», арт-простір «Я Галерея Пентхаус» та ін.

Культурна політика, дипломатія і промоція в умовах війни – це ще одна надважлива місія як інституцій, так і окремих діячів культури. Дипломатичні, репрезентативні і промоційні місії львівських культурних інституцій за кордоном є вдалим прикладом проактивності і життєстійкості. Мистецькі інституції оприявнюють воєнний життєпис України для усього світу. Серед численних прикладів варто згадати такі: гастрольний тур Львівської філармонії країнами Європи і Америки (з весни 2022 р.); участь Театру Лесі в одному з найбільших театральних фестивалів Франції Festival Off Avignon (влітку 2022 р.), «Музей терору» і О. Гончар на XXVI Генеральній конференції Міжнародної ради музеїв у Чехії (влітку 2022 р.), проєкт Terra Ukraina на міжнародному ярмарку Art Zagreb від Української асоціації галеристів (восени 2022), участь офісу «Львів – Місто літератури ЮНЕСКО» у Міжнародному з'їзді Міст літератури ЮНЕСКО у Мельбурні (восени 2022 р.), П'яте триєнале сучасного українського мистецтва «Український Зріз» у Любліні (восени 2023 р.) та ін. [див. 1, 2].

Висновки. Соціокультурний ландшафт інституцій культури Львова в умовах повномасштабної війни трансформується через воєнні випробування, демонструючи стійкість, солідарність і проактивність. Доляння загроз воєнного стану гострої надзвичайності культурні інституції перетворюють у креативні нові проєкти: благодійна підтримка військових і переміщених осіб, співпраця з релокованими установами, відкриття нових культурних закладів, а також культурна адвокація та дипломатія.

Література

1. Вплив війни на розвиток культури Львівської міської територіальної громади. Дослідження Інституту стратегії культури, проведене С. Ткач. Львів, 2024. URL: <https://isc.lviv.ua/vplyv-vijny-na-rozvytok-kultury-lvivskoyi-miskoyi-terytorialnoyi-gromady/>
2. Культура в часі війни: дипломатичний фронт. Спецпроєкт Інституту стратегії культури «В часі війни». URL: <https://isc.lviv.ua/dyplomatiia-v-chasi-vijny/>
3. Ландшафт // ВУЕ / Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво» за участі Інституту програмних систем НАН України. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%9B%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%88%D0%B0%D1%84%D1%82>
4. Ліщинська О. Львівські мистецькі інституції: діяльність в умовах повномасштабної

російсько-української війни // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Культура. Ідентичність. Сучасність» (м. Львів, 2–3 листопада 2023 року). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2023. С. 266–271. URL: <https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/03/Maket-konferentsiia-2023-1.pdf>

5. Луканова В. Феномен пандемії: підґрунтя, сутність, динаміка (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис ... канд. філос. наук : 09.00.03. Дніпро, 2019. 17 с.

6. Луканова В. Пандемія як антисистема: аналіз конститутивних аспектів. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/833725.pdf>

7. Макеєв С. Інституційні стани: норма, патологія, надзвичайність // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2022. № 2. С. 22–39. URL: <http://stmm.in.ua/archive/ukr/2022-2/4.pdf>

8. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf>

9. Фокус (не) на культуру? Як війна змінює культурний ландшафт Львова // ОПОРА. За результатами розмови з директоркою Інституту стратегії культури Юлією Хомчин. URL: <https://www.opoga.ua.org/samovriadvannia/fokus-ne-na-kulturu-iak-viina-zminiuie-kulturnii-landshaft-lvova-24569>

10. Skeiron. #SaveUkrainianHeritage. URL: <https://skeiron.com.ua/saveukrainianheritage-2/>

Анотація

Ліщинська О. І. Соціокультурний ландшафт інституцій міста Львова в умовах повномасштабної війни. – Стаття.

У статті окреслено соціальний і культурний ландшафт інституцій міста Львова в умовах російсько-української війни з 24.02.2022 р. Розкрито поняття війни за концепцією С. Макеєва як стану гострої надзвичайності, екстраординарну подію, яка впливає на всі ланки соціокультурного буття, в тому числі культурний ландшафт інституцій. Культурний ландшафт показано як значущу урбаністичну панораму, олюднений простір, спільно творений людиною і доквіллям. Одним із важливих складників культурного ландшафту показано інституції – установи зі створення, збереження і передачі культурних норм і цінностей, значущого продукту. До аналізу культурного ландшафту інституцій Львова під час повномасштабної війни застосовано соціально-філософську концепцію В. Луканової про триади кризових станів і межових ситуацій: загроза/страждання – випробування/стійкість – подолання/перетворення, а взаємозв'язок цих ланок і перехід від одної до іншої подано конструктивною стратегією життєстійкості. Загроза/страждання пов'язані з ураженнями, руйнуваннями, шкодою для культури в умовах війни. Констатовано, що у Львові воєнне лихоліття принесло руйнування кількох об'єктів культурної спадщини: Церква Пресвятої Трійці, Меморіальний музей Шухевича та ін. Окреслено про-

блеми, з якими зіштовхнулися культурні установи, як от втрата кадрів, проблеми фінансування, логістики, безпечних умов праці тощо. Випробування/стійкість продемонстровано на прикладах трансформації культурних установ на шелтери, волонтерські і логістичні центри, «пункти незламності». Окреслено вектори діяльності культурних інституцій з підтримки ЗСУ, захисту і збереження культурної спадщини Львова. Подолання перешкод і перетворення в напрямку культуротворення інституцій міста показано на прикладах нових мистецьких подій на патріотичну і воєнну тематику за участі ЗСУ і ВПО, появу нових інституцій, а також культурних колаборацій релокованих закладів та установ Львова. Висвітлено важливу місію інституцій – культурну дипломатію, адвокацію і промоцію української культури за кордоном.

Ключові слова: культурні інституції м. Львова, культурний ландшафт, російсько-українська війна, захист культурної спадщини, солідарність, благодійність, культурна дипломатія.

Summary

Lishchynska O. I. Sociocultural landscape of institutions of the city of Lviv in a state of full-scale war. – Article.

The article outlines the social and cultural landscape of the institutions of the city of Lviv in the conditions of the Russian-Ukrainian war since February 24, 2022. The concept of war according to S. Makeyev's concept is revealed as a state of acute emergency, an extraordinary event that affects all aspects of socio-cultural life, including the cultural landscape of institutions. The cultural landscape is shown as a significant urban panorama, a humanized space created jointly by man and the environment. Institutions are shown as one of the important components

of the cultural landscape – institutions for the creation, preservation, and transmission of cultural norms and values, a significant product. The socio-philosophical concept of V. Lukanova about the triads of crisis states and borderline situations was applied to the analysis of the cultural landscape of Lviv institutions during the full-scale war: threat/suffering – challenge/resilience – overcoming/transformation, and the interconnection of these links and the transition from one to another can be considered a constructive strategy of sustainability. The threat/suffering is related to damage, destruction, damage to culture in the context of war. It was established that in Lviv, the war disaster brought the destruction of several objects of cultural heritage: the Church of the Holy Trinity, the Shukhevych Memorial Museum, and others. Problems faced by cultural institutions are outlined, such as staff loss, funding and logistics issues, safe working conditions, etc. Testing/resilience is demonstrated in the examples of the transformation of cultural institutions into shelters, volunteer and logistics centers, “points of invincibility”. The vectors of activities of cultural institutions in support of the Armed Forces, protection and preservation of the cultural heritage of Lviv are outlined. Overcoming obstacles and transformation in the direction of cultural creation of the city's institutions is shown with the examples of new artistic events on patriotic and military themes with the participation of the Armed Forces of Ukraine and IDPs, the emergence of new institutions, as well as cultural collaborations of relocated institutions and institutions of Lviv. The important mission of institutions – cultural diplomacy, advocacy, and promotion of Ukrainian culture abroad – is highlighted.

Key words: cultural institutions of Lviv, cultural landscape, Russian-Ukrainian war, protection of cultural heritage, solidarity, charity, cultural diplomacy.